

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА ПО КЛАСИЧЕСКА ФИЛОЛОГИЯ**

ИРИНА СТРИКОВА

**ПОКАЗАТЕЛНИТЕ ИМЕННИ ФРАЗИ КАТО АНАФОРИЧНИ СРЕДСТВА
В НОВОГРЪЦКИЯ ЕЗИК
(В СЪПОСТАВКА С ОПРЕДЕЛЕНИТЕ ИМЕННИ ФРАЗИ)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

по научна специалност Общо и сравнително езиковедие (новогръцки език)

София, 2017 г.

**ONASSIS
FOUNDATION**

ONASSIS FOUNDATION
supports
Modern Greek Philology at Sofia University

Дисертационният труд „Показателните именни фрази като анафорични средства в новогръцкия език (в съпоставка с определените именни фрази)“ е в обем от 195 стандартни страници, от които 178 стандартни страници основен текст и 17 стандартни страници библиография и списък на ексцерпираните източници, използвани в изследването. Текстът съдържа 24 таблици и 2 фигури.

Трудът е обсъден на заседание на Катедрата по класическа филология към Факултета по класически и нови филологии в СУ „Св. Климент Охридски“ и е насочен към публична защита пред научно жури с протокол № 1 от 04.09.2017 г.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

I. Увод	4
1.1. Обект, предмет, цели и задачи на дисертацията	5
1.2. Методи на изследването	6
1.3. Корпус езиков материал	6
1.4. Структура на изследването	7
II. Теоретични основи на изследването	8
2.1. Основни понятия, използвани в труда, и техните дефиниции	8
2.2. Обзор на съвременните изследвания върху анафората	9
2.3. Типологическа характеристика на показателните ИФ в новогръцкия език	9
2.4. Семантични характеристики на определителния член и демонстратива като детерминатори на именни фрази	12
2.5. Функции на анафоричните показателни ИФ в текста	13
III. Показателните ИФ като анафорични средства в новогръцкия език	13
3.1. Място на показателните ИФ сред референциалните средства в новогръцкия език според йерархията на Гундел, Хедберг и Закарски (1993)	13
3.2. Функции на анафоричните показателни ИФ в текста в новогръцкия език	18
3.3. Корпусно изследване на показателните ИФ в анафорична функция в новогръцкия език в съпоставка с определените ИФ	22
3.4. Експресивна функция на показателните ИФ в текста в съпоставка с определените ИФ	29
IV. ИЗВОДИ	30
БИБЛИОГРАФИЯ	36
Библиография, цитирана в автореферата	36
Приноси на дисертационния труд	38
Публикации по темата на дисертационния труд	39

I. Увод

Проблемите на процеса на референция и по-конкретно на употребата и интерпретацията на референциалните средства в анафорична функция представляват обект на засилен изследователски интерес в лингвистиката от 70-те години на 20. век от гледна точка на семантиката и синтаксиса, когнитивната лингвистика, изследванията върху структурирането на текста, компютърната обработка на естествения език и др. Изборът на референциално средство, който прави адресантът (говорещият или авторът на писмения текст), и успешното му интерпретиране от страна на адресата (слушания или читателя) са процеси от фундаментална важност в езиковата комуникация. Всеки език разполага с конкретен набор от референциални средства, които са специализирани да се употребяват на определен етап от развитието на текста и на неговата ментална репрезентация в съзнанието на участниците в комуникацията – например нов референт се въвежда с неопределена именна фраза или определена именна фраза, разширена с модификатори, а референт, който е подлог на предишното или на главното изречение, т.е. намира се във фокуса на вниманието, често се означава с анафорична нула или лично местоимение. Вече въведен в текста референт може да бъде означен с именна фраза с детерминатор определителен член или демонстратив.

В езици като новогръцкия, които разполагат с определителен член, проблемът за употребата на определените именни фрази и именните фрази с детерминатор демонстратив при анафора е особено интересен, тъй като двете референциални средства имат доста сходства в своята семантика. В някои случаи те се намират в по-голяма или в по-малка степен в конкуренция помежду си, а в други е възможна употребата само на единия детерминатор. Настоящият дисертационен труд представлява опит в посоката да се изследват условията на употреба на новогръцките именни фрази с детерминатор демонстратив в анафорична функция в съпоставка с определените именни фрази, което, доколкото ни е известно, не е правено до момента за новогръцкия език. Основната част от изследването е проведена върху корпус от писмени текстове, съставен от статии гръцкия периодичен печат, анотиран според дефинираните критерии за анализ на материала.

1.1. Обект, предмет, цели и задачи на дисертацията

Обект на изследването са именните фрази, състоящи се от детерминатор демонстратив и опора съществително име със или без модификатори (по-нататък *показателни ИФ*), в анафорична функция в текстове на новогръцки език. Изследват се най-вече показателните ИФ с демонстратива *αυτός, -ή, -ό*.

Предмет на изследването са факторите, оказващи влияние върху избора на демонстратива *αυτός, -ή, -ό* като детерминатор на анафорични ИФ. Тези фактори са определени въз основа на особеностите на семантиката на демонстратива и определителния член (по-нататък *ОЧ*), както и въз основа на функцията на именните фрази с двата детерминатора да отразяват когнитивните статуси на референтите в съзнанието на участниците в комуникация (адресант и адресат).

Употребата на показателните ИФ се изследва в паралел с именни фрази с детерминатор *ОЧ* (по-нататък *определени ИФ*), тъй като двете референциално-анафорични средства често се намират в конкуренция при анафора.

Целите на дисертацията са следните:

1. Локализиране на показателните ИФ с детерминатори демонстративите *αυτός, -ή, -ό* и *εκείνος, -η, -ο* сред референциалните средства в новогръцкия език и по-конкретно по отношение на определените ИФ в когнитивната йерархия на референциалните средства, предложена в Гундел, Хедберг и Закарски (1993).
2. Установяване на основните функции на анафоричните показателни ИФ в текста в новогръцкия език.
3. Изследване на тенденциите за употреба на показателните и определените ИФ в анафорична функция, като се отчита влиянието на конкретни езикови фактори. Тези фактори са определени въз основа на особеностите на семантиката на демонстратива и *ОЧ*, както и въз основа на функцията на именните фрази с двата детерминатора да отразяват равнища на вниманието или когнитивни статуси на референтите в съзнанието на адресанта и адресата.

4. Установяване на преобладаващите функции на анафоричните показателни ИФ в конкретен жанр текстове – статии в гръцкия периодичен печат, съставляващи основния корпус на изследването.
5. Съпоставка между показателните и определените ИФ в анафора, когато употребата им е свързана с изразяване на емоция или оценка (експресивна функция).

1.2. Методи на изследването

Показателните ИФ са сравнително рядко употребявано референциално и анафорично средство в писмени текстове, което налага изследването да се проведе върху два типа езикови данни, които да бъдат анализирани с два различни метода.

Първият тип представлява конкретен корпус текстове от един жанр, в рамките на който наблюдаваме дистрибуцията на показателните ИФ и ги съпоставяме с определени ИФ във функция анафора. При този подход показателните и определените ИФ са класифицирани и анотирани по критериите за анализ, дефинирани в изследването (вж. 3.3.1.). Въз основа на анотацията е проведен количествен анализ, чиято цел е да се установят и съпоставят тенденциите в употребата на демонстратива и ОЧ като детерминатори на анафорична ИФ при различни езикови условия.

Вторият тип данни се състои от отделни примери, събирани от различни по жанр текстове извън корпуса (художествена проза, публикации в информационни сайтове и др.) с цел да се наблюдават анафорични ИФ с двата детерминатора, изпълняващи различни функции в текста и при конкретни условия.

1.3. Корпус езиков материал

Основният корпус на изследването съдържа 83 статии в гръцкия периодичен печат, публикувани в сайтовете в Интернет на вестниците „Елевтеротипия“, „Катимерини“, „Та Неа“ и „То Вима“ в периода 2007–2010 г. Подбрани са текстове от три тематични раздела на изданията – за изкуства и

култура, общество и икономика. Общата дължина на текстовете в корпуса е 77 927 думи.

Текстовете са оформени в xml файлове, за да бъдат анотирани с програмата MMAХ2 (Мюлер и Струбе (2006)). Показателните и определените ИФ са анотирани по специална анотационна схема, която съответства на дефинираните критерии за анализ.

1.4. Структура на изследването

Същинската част на дисертацията има следната структура и съдържание:

Втората част, озаглавена „Теоретични основи на изследването“, представя различните аспекти на проблематиката, свързана с показателните ИФ в анафорична функция и със съпоставянето им с определените ИФ. В глава 2.1. разглеждаме съдържанието на някои основни понятия, непосредствено свързани с предмета и целите на настоящото изследване, без да навлизаме в детайлите на тези огромни теми.

Глава 2.2. представя теоретичните подходи към явлението анафора в изречението и текста.

В глава 2.3. показателните ИФ в новогръцкия език са характеризирани в типологически план – разгледани са типовете показателни местоимения и тяхната морфология, трите основни синтактични типа показателни ИФ в зависимост от позицията на демонстратива в именната фраза и функциите на показателните ИФ (екзофорична функция или дейксис, анафора, катафора и реактивираща функция).

В глава 2.4. изясняваме семантичните характеристики на демонстратива в съпоставка с ОЧ.

В глава 2.5. представяме функциите на показателните ИФ при анафора в текста, както са описани в литературата по въпроса за няколко езика.

Част трета, „Показателните ИФ като анафорични средства в новогръцкия език“, съдържа същинското изследване. В глава 3.1. разглеждаме показателните ИФ в новогръцкия език в светлината на когнитивно-лингвистичния подход, в рамките на който употребата на референциалните средства се поставя в корелация с когнитивните процеси памет и внимание.

В глава 3.2. представяме специфичните функции на показателните ИФ при анафора в новогръцкия текст, произтичащи от особеностите на това анафорично средство в семантичен и когнитивен аспект.

Глава 3.3. съдържа анализа на показателните ИФ в съпоставка с определените ИФ в рамките на конкретния корпус текстове. Целите на анализа са две – най-напред да се изследват тенденциите за употреба на показателните и определените ИФ в анафорична функция в текста, като се отчита влиянието на конкретни езикови фактори, които са представени в 3.3.1. Другата основна цел е да бъдат установени преобладаващите функции на анафоричните показателни ИФ в жанра текстове, съставляващи корпуса.

В последната глава на анализа (3.4.) разглеждаме употреби, при които показателните и определените ИФ при анафора внасят допълнителни значения в изказването, свързани с изразяване на емоция и/или оценка.

В четвъртата част на труда се обобщават резултатите от анализа на езиковия материал съобразно поставените цели и задачи. Извеждат се заключения за функциите на анафоричните показателни ИФ в текстовете в корпуса в сравнение с определените ИФ и се правят паралели с резултатите от корпусни изследвания на двете анафорични средства в други езици. Очертават се перспективи за по-нататъшни проучвания на референциално-анафоричните средства в новогръцкия език.

II. Теоретични основи на изследването

2.1. Основни понятия, използвани в труда, и техните дефиниции

В тази глава разглеждаме съдържанието на някои основни понятия, свързани с предмета и целите на настоящото изследване. Очертаваме диференциацията, която се прави в англоезичната лингвистична литература, между понятията *текст* ('text') и *дискурс* ('discourse'), и обосноваваме избора си да ползваме термина *текст* и за двете понятия. Представяме основни дефиниции на понятието *анафора* в лингвистичен и когнитивно-лингвистичен аспект. Изясняваме съдържанието на термините *референция*, *адресант* и *адресат*,

референт в текста, кореференция, анафорична и кореферентна ИФ, антецедент, анафорична верига.

2.2. Обзор на съвременните изследвания върху анафората

В тази глава са представени накратко синтактичният (2.2.1.) и прагматическият подход (2.2.2.) към анафората, тъй като в тях почти не се отделя внимание на кореференцията с пълнозначни ИФ и в частност с показателни ИФ. В повече детайли са разгледани теоретичните предложения за интерпретирането на анафоричните средства в рамките на текста (2.2.3.). Основен проблем при изследването на анафората в текста е дистрибуцията на анафоричните средства, към която може да се подходи от две гледни точки – от една страна, по какъв начин адресантът избира да употреби едно или друго референциално средство и, от друга, как адресатът е в състояние да идентифицира референта, означен с конкретната форма на конкретното място в текста. Дистрибуцията на референциалните изрази в текста се разглежда като комплексно явление, в което се преплитат фактори от структурен, когнитивен и прагматичен характер. Главата завършва с представяне на няколко изследвания в областта на обработката и генерирането на естествен език, свързани с употребата на показателните и определените ИФ при анафора (2.2.4.).

2.3. Типологическа характеристика на показателните ИФ в новогръцкия език

2.3.1. Инвентар на показателните местоимения в новогръцкия език

Новогръцкият език разполага с двучленна система на показателните местоимения, което означава, че се разграничават две основни степени на локализиране в пространството. Демонстративът *αυτός, -ή, -ό* означава близост на референта до дейктичния център, който обикновено е адресантът. Демонстративът *εκείνος, -η, -ο* означава отдалеченост на референта от дейктичния център. Като немаркиран член на опозицията *αυτός, -ή, -ό* може да се употребява и независимо от разстоянието спрямо дейктичния център.

Показателното местоимение *(ε)τούτος* също като *αυτός*, *-ή*, *-ό* означава близост до дейктичния център. Двете местоимения могат да се употребяват паралелно (Дзардзанос (1996: 139), като някои автори подчертават специфичната за *(ε)τούτος* възможност да изразява близост само до говорещия (Дзардзанос (1996: 138), Холтън, Макридж и Филипаки-Уорбъртън (1999: 310)). В граматиката на Клерис и Бабиниотис (2005: 299) се уточнява, че *τούτος* може да замени *αυτός* само за постигане на стилистичен ефект. Бела (1999: 248) характеризира употребата на *ετούτος* като ограничена и диалектна и характерна само за жестовия дейксис.

2.3.2. Морфологични характеристики

Представена е склонитбената парадигма на новогръцките показателни местоимения *αυτός*, *-ή*, *-ό*, *(ε)τούτος*, *-η*, *-ο* и *εκείνος*, *-η*, *-ο* и се посочват техните дублетни форми, употребявани в устната реч.

2.3.3. Синтактични типове показателни ИФ

Показателните местоимения в новогръцкия език се употребяват както в адноминална функция – като детерминатор на ИФ, така и самостоятелно, в прономинална функция. Основните формални типове показателни ИФ в зависимост от позицията на демонстратива са три: демонстративът е преди съществителното и предпоставения определителен член; демонстративът е след съществителното и предпоставения определителен член; демонстративът е между определителния член и съществителното само когато ИФ съдържа прилагателно.

2.3.4. Функции на показателните ИФ с адноминалните демонстративи *αυτός* и *εκείνος*

Показателните ИФ в новогръцкия език имат следните основни типове употреби според терминологията и класификацията в Халидей и Хасан (1976):

- Екзофорична употреба (дейксис) – референция към обекти от заобикалящата (извънезиковата) ситуация и

- Ендофорична употреба – тази функция включва анафора, катафора и реактивираща употреба.

Екзофоричната функция на показателните ИФ е част от по-общото явление дейксис (от старогръцкото съществително *δείξις*, бг. *посочване, показване*).

Показателните ИФ в екзофорична функция посочват обекти (предмети, лица, места), които са част от ситуацията на изказването.

Ендофоричните функции включват анафора, катафора и реактивираща употреба.

Най-често употребяваните демонстративи в показателните ИФ в анафорична функция в новогръцкия език са *αυτός, -ή, -ό* и *εκείνος, -η, -ο*. Демонстративът *αυτός, -ή, -ό* обикновено се употребява при близост на референта до дейктичния център, а при анафора – при близост на анафоричния израз до антецедента.

При катафоричната употреба показателната ИФ препраща към елемент от следващия текст, а не от предходния както при анафората.

В реактивираща функция показателната ИФ означава референт, който се споменава за първи път в текста, но адресантът предполага, че е вече известен на събеседника му. Идентификацията на референта се осъществява чрез специфично, общо за адресанта и адресата знание, а не в рамките на ситуацията, както при дейксиса, или въз основа на предходни сегменти от текста, както при анафората. Според Химелман (1996: 206) този тип функция обикновено се носи от демонстратива за отдалеченост от дейктичния център.

В новогръцки реактивиращата функция се изпълнява най-често от показателни ИФ с демонстратива за отдалеченост от дейктичния център *εκείνος*. В пример (1) показателната ИФ означава референт, за който може да се предположи, че е идентифицируем от адресати, които имат опит в миналото, сходен с този на адресанта:

- (1) **Θυμάστε εκείνα τα ημερολόγια που κρεμούσαμε στον τοίχο και κάθε πρωί βγάζαμε το χαρτάκι της ημέρας που είχε περάσει, ώστε να δούμε στο... νέο χαρτάκι τα στοιχεία της ημέρας που είχε μόλις ξεκινήσει;**
Помните ли онези календари, които окачвахме на стената и всяка сутрин махахме хартиятката с деня, който е отминал, за да видим

на ... новата хартийка данните на деня, който току що е започнал?

Установихме и примери на реактивираща употреба с демонстратива *αυτός*:

(2) Προσφέρθηκα εγώ, **αυτό το ελληνικό φιλότιμο** βλέπεις, και μου έδωσε τα κλειδιά του 2CV.

Аз се предложих, **това гръцко честолюбие** видиш ли, и ми даде ключа от 2CV-то.

2.4. Семантични характеристики на определителния член и демонстратива като детерминатори на именни фрази

В тази глава проследяваме по какъв начин семантиката на двата детерминатора влияе върху процесите на референция и анафора с именните фрази, които ги съдържат, както и върху дистрибуцията и конкуренцията между двата типа референциални средства. Анализът се основава на семантико-прагматическата теория на Хоукинс (1978) за определеността и неопределеността. Представят се позициите и на други изследователи, свързани с дейктичния характер на демонстратива и неговата функция да идентифицира кореферентата връзка с antecedента.

В обобщение семантиката на ОЧ и демонстратива определя по следния начин функциите на определените и показателни ИФ при анафора:

И двата детерминатора имат **идентифицираща** функция, като употребата на ОЧ представлява само инструкция за адресата, че той е в състояние да локализира референта в множество обекти, което е известно и на адресанта, и на адресата. Поради тази специфика съдържанието на определената дескрипция е от особена важност за идентифицирането на референта.

Демонстративът също представлява инструкция за адресата да установи съответствие между езиковия израз и конкретен референт. Поради своя дейктичен характер, който се запазва и при анафора, демонстративът „посочва“ елемента от предходния контекст, с който показателната ИФ е кореферентна. Това често пъти е последно споменатият референт, като обикновено разстоянието между antecedента и анафоричния израз не е голямо – в две съседни изречения.

Определените и показателните ИФ имат и **контрастивна** функция. С определената ИФ може да се изразява контраст само контраст с обекти от различно множество, докато демонстративът поставя елемента в контраст с останалите членове на същото множество.

2.5. Функции на анафоричните показателни ИФ в текста

В тази глава обобщаваме функциите на анафоричните показателни ИФ в текста въз основа на изследвания по проблема в няколко езика. Представят се разработки, свързани със следните функции на показателната ИФ в текста:

- сигнал за когнитивния статус на референта в паметта на адресата (Гундел, Хедберг и Закарски (1993); Ариел (1988));
- модифициране на репрезентацията на референта (Корблин (1987); Мес и Нурдман (1995) и др.);
- преместване на фокуса на вниманието (Дисел (2006); Корниш (1999); Клайбер (1986) и др.);
- установяване на топик (Лихтенберг (1996)),
- идентификация;
- експресивна или емоционално-оценъчна функция (Иванчев (1978); Илиева (1985)) или
- маркиране на обрат в текста (Красавина и Чиаркос (2007)) или средство за насочване на вниманието Чиаркос (2009)).

III. Показателните ИФ като анафорични средства в новогръцкия език

3.1. Място на показателните ИФ сред референциалните средства в новогръцкия език според йерархията на Гундел, Хедберг и Закарски (1993)

В адаптираната за новогръцкия език Йерархия на дадеността, предложена от Гундел, Хедберг и Закарски (1993) за референциалните средства, показателните ИФ с детерминаторите *αὐτός* и *εκείνος* съответстват на статусите „познат“ и „активиран“, които са необходими и достатъчни за тяхната употреба.

3.1.1. Статус „познат“

При статус „познат“ адресатът е в състояние да идентифицира референта, тъй като вече разполага с негова репрезентация в паметта си – в дългосрочната памет, ако референтът не е бил споменат или видян наскоро, или в краткосрочната памет, ако е бил споменат или видян наскоро (Гундел, Хедберг и Закарски 1993: 278). В новогръцкия език при този статус могат да се употребяват и двата демонстратива, като *εκείνος* носи значението отдалеченост от дейктичния център в пространството и/или във времето или индиректно/опосредствано отношение на адресанта.

Ако репрезентацията на референта се съхранява в дългосрочната памет на адресата, показателната ИФ има реактивираща функция, при която референтът се идентифицира чрез специфично, общо за адресанта и адресата знание, а не в рамките на ситуацията или въз основа на предходни сегменти от текста (Химелман 1996: 230). В новогръцки тази функция се изпълнява най-често от показателни ИФ с демонстратива за дистанция *εκείνος* (вж. пример (1)). Демонстративът *αυτός* също се среща с тази функция (вж. пример 2).

Предходният контекст също може да е източник за конструиране на репрезентация на референт в паметта на адресата при статус „познат“ – в примери (3) и (4) анафоричните ИФ са употребени на голямо разстояние от последното споменаване: в първия пример – седем параграфа след последното споменаване на референта, а във втория – почти две страници след последното споменаване:

- (3) Το κενό αυτό της γνώσης μας για την Αμαλία και τους αγώνες της για την αναβάθμιση της ζωής των Ελλήνων, για τη φυσιολατρία της, ήρθε να καλύψει το Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών (Ιδρυμα Βούρου-Ευταξία) **με έναν τόμο αφιερωμένο στη «Βασίλισσα Αμαλία (1818-1875)».**

Афорμή **για την έκδοση αυτή** στάθηκε η έκθεση που έγινε προς τιμήν της το 2004 στο Palais Rastede κοντά στη γενέτειρά της, το Oldenburg.

[след седем параграфа, в последния параграф на статията]

Γίνεται, λοιπόν, σαφές ότι από το βιβλίο αυτό μαθαίνουμε πολλά περισσότερα από τη βιογραφία (και όχι αγιογραφία) μιας βασίλισσας που έγραψε ιστορία στην Ελλάδα.

Тази празнина в познанията ни за Амалия и за борбата ѝ за подобряване на живота на гърците, за любовта ѝ към природата, смята да запълни Музеят на град Атина (Фондация „Вуру-Евтаксия“) **с том, посветен на „Кралица Амалия (1818-1875 г.)“**.

Повод за **това издание** стана изложбата в нейна чест, организирана през 2004 г. в Palais Rastede близо до родното ѝ място, Олденбург.

[след седем параграфа, в последния параграф на статията]

И така, **от тази книга** научаваме (а не житие на светица) на една кралица, писала историята на Гърция.

- (4) Στα χέρια του κρατούσε **ένα παλαιότερο βιβλίο του, ένα μυθιστόρημα που 'χε γράψει κάποτε για έναν αυτοκράτορα (...)**.

[след около две страници]

Тην ίδια ώρα έσφιγγε **εκείνο το βιβλίο στο χέρι του**.

В ръцете си държеше една стара своя книга, един роман, който някога беше написал за един император (...).

[след около две страници]

В същия момент стискаше **онази книга в ръката си**.

3.1.2. Статус „активиран“

Статус „активиран“ е за референти, присъстващи в текущата краткосрочна памет. Активираните репрезентации на референти могат да бъдат извлечени от дългосрочната памет или да са изводими от непосредствената извънезикова ситуация или езиковия контекст (Гундел, Хедберг и Закарски (1993: 278)). Новогръцките форми, съответни на този статус, са демонстративите *αυτός* и *εκείνος* в прономинална и адноминална функция.

Пример (5) за показателна ИФ с детерминатор *αυτός*:

- (5) Μπορεί χιλιάδες κορίτσια να έχουν παρελάσει φορώντας στολή **Αμαλίας, αλλά πόσα από αυτά γνωρίζουν κάτι για την προσωπικότητα και τη δράση της όμορφης αυτής βασίλισσας που φόρεσε με καμάρι την εθνική μας ενδυμασία και έκανε την Ελλάδα πατρίδα της;**

Може хиляди момичета да са дефилирали, носейки носия **на Амалия**, но колко от тях знаят нещо за личността и дейността на **тази красива кралица, която носеше с гордост националната ни носия и направи Гърция своя родина?**

Пример за показателна ИФ с детерминатор *εκείνος*:

- (6) Παρασυρμένοι συχνά οι άνθρωποι του θεάτρου, σκηνοθέτες και ηθοποιοί, δικαιολογημένα άλλωστε, αφού πρωτίστως το θέατρο και η θεατρικότητα τους ερεθίζει την όρεξη, βλέπουν τη «Βαβυλωνία» του **Δ. Βυζάντιου** ως ευκαιρία ерμηνείας ρόλων.

Πράγματι από ένστικτο, **ο ераσιτέχνης εκείνος, Фанариώτης, γραμματικός, τυχοδιώκτης, агиоγράφος, θεατρικός συγγραφέας,** είχε ανακαλύψει χρυσάφι καταγράφοντας την Ελλάδα της ντοπιολαλιάς.

Хората на театъра, режисьори и актьори, често заблудени, и оправдано впрочем, тъй като най-вече театърът и театралността им възбуждат апетита, гледат на „Вавилония“ от **Д. Византиос** като на възможност за изиграване на роли.

В действителност, инстинктивно, **този** [в гр. *онзи*, б. м. – И. С.] **аматьор фанариот, книжовник, авантюрист, агиограф, театрален писател,** бе открил злато, описвайки [една] Гърция на местните говори.

3.1.3. Статусите „познат“ и „активиран“ при анафора

При анафора статусите „познат“ и „активиран“ не се различават особено. И в двата случая адресатът разполага с репрезентация на референта в краткосрочната памет, тъй като той е бил споменат в предходния езиков контекст. Релевантен критерий за диференцирането между двата статуса при анафора е разстоянието от последното споменаване на референта в текста. При статус „активиран“ предходното споменаване на референта в текста е на сравнително близко разстояние от анафоричната ИФ – същото изречение, предходното изречение или параграф. В пример (5) по-горе antecedentът и

анафоричната ИФ са в едно и също изречение. В пример (6) двата кореферентни изрази са в две последователни изречения и съседни параграфи.

При статус „познат“ показателна ИФ може да се употреби и на по-голямо разстояние в текста – в пример (3) по-горе референтът на трите подчертани именни фрази е основната тема на статията. Показателната ИФ *από το βιβλίο αυτό* ‘от тази книга’ е последното споменаване на референта в заключителния параграф на текста, като разстоянието от предходното споменаване е седем параграфа. В пример (4) по-горе анафоричната ИФ е с детерминатор демонстратива за дистанция *εκείνος* и се употребява две страници след ИФ-антецедент.

3.1.4. Значение на адноминалния демонстратив *εκείνος*

Показателни ИФ с детерминатор *εκείνος* могат да се употребяват за референти със статусите „познат“ и „активиран“, като в рамките на статус „познат“ е възможно да имат реактивираща или анафорична функция. Анафоричната показателна ИФ с *εκείνος* може да подчертава отдалечеността на фиксирания в антецедента период от момента на говоренето (речевия акт) или да се употребява за референт, който се е случил, съществувал и т.н. в отдалечен момент в миналото по отношение на момента на говорене.

3.1.5. Съпоставка между показателните ИФ и определените ИФ

Определените ИФ могат да се употребяват като конкурентно средство на показателните ИФ при анафора за референти със статусите „познат“ и „активиран“. Според Гундел, Хедберг и Закарски (1993: 302) този факт се дължи на допълнителните функции, които анафоричните показателни ИФ могат да изпълняват в текста – например да модифицират информацията за референта.

Възможността определените ИФ да се употребяват за референти с висока степен на достъпност се отбелязва и в Ариел (2001: 37–38). Въз основа на наблюдението, че определените дескрипции могат да се употребяват на различно разстояние от антецедента и да имат различна степен на информативност, Ариел разглежда определените дескрипции като нехомогенна категория по отношение на степента на достъпност.

Подобно на Ариел Чиаркос (2009: 171–172, фиг. 4.2) включва съкратените определени ИФ в йерархия на салиентността за адресата, обединяваща Скалата на достъпността и Йерархията на дадеността с други йерархии на (предполагаеми) когнитивни състояния на адресата и свързаните с тях референциални изрази, като ги поставя по-високо от разширените определени ИФ (съдържащи модификатори на опорното съществително), т.е. съкратените определени ИФ маркират по-висока салиентност за адресата. В тази обобщена йерархия на салиентността за адресата Чиаркос поставя показателните ИФ между съкратените определени ИФ и сложните ИФ (разширени с модификатори) (Чиаркос 2009: 174). Авторът прави разлика между перспективата на адресата и перспективата на адресанта, като при този подход демонстративите и по-конкретно показателните ИФ се разглеждат като средства, с които адресантът насочва вниманието на адресата към референти, които смята за важни за развитието на текста. Така определените ИФ без модификатори съответстват на средна степен на салиентност на референта за адресата, докато показателните ИФ – на средна степен на салиентност на референта за адресанта (Чиаркос (2009: 174–176, Фиг. 4.2). Адресантът употребява показателна ИФ, когато иска да манипулира развитието на текста в посока, която не е съобразена с менталния модел, изграден в съзнанието на адресата до момента. На това основание Чиаркос (2009: 174–175) разглежда демонстративите като специализирани маркери за насочване на вниманието.

3.2. Функции на анафоричните показателни ИФ в текста в новогръцкия език

След като разгледахме в съпоставителен план семантичните характеристики на демонстратива и ОЧ в новогръцкия език и дискутирахме особеностите им в светлината на когнитивно-лингвистичния подход, в тази глава представяме специфичните функции, които новогръцките показателни ИФ могат да имат при анафора и които обуславят избора им пред определените ИФ. Тези функции са следните:

3.2.1. Изразяване на контраст

Изразяването на контраст е основно значение на показателната ИФ в новогръцкия език. Референтът се поставя в опозиция с останалите елементи от множеството, към което принадлежи, като това множество може да е определено експлицитно в текста или да е зададено имплицитно. В пример (7) множеството са вратите в дома, от което с показателната ИФ се отделя балконската врата на кухнята:

- (7) Έκλεισα τις δύο του σαλονιού και πήγα να κλείσω **την τρίτη μπαλκονόπορτα της κουζίνας**. Στις ρίζες αυτής της μπαλκονόπορτας (...).

Затворих двете на дневната и отидох да затворя **третата балконска врата, на кухнята**. В основата на тази балконска врата (...).

3.2.2. Идентифициране на кореферентната връзка с antecedента

Показателната ИФ се употребява, когато идентифицирането на референта и кореферентната връзка с antecedента са затруднени по някаква причина: antecedентът е неноминален или е ИФ в мн. ч. или анафоричната ИФ има няколко antecedента. В пример (8) antecedентът не е име, а цяло изречение, като показателната ИФ в мн. ч. посочва кореферентното отношение:

- (8) Σε αυτή την πρόσφατη έρευνα, **ένας στους πέντε καταναλωτές είπαν πως θα επέλεγαν να αγοράσουν Gucci (περισσότερο από κάθε άλλη μάρκα πολυτελείας) αν τα χρήματα δεν ήταν πρόβλημα**. Με βάση αυτά τα στοιχεία (...).

В това наскоро проведено изследване, **един от петима потребители заявяват, че биха предпочели да купят „Гучи“ (повече от всяка друга луксозна марка), ако парите не са проблем**. Въз основа на тези данни (...).

3.2.3. Модифициране на репрезентацията на референта в паметта

В някои изследвания употребата на демонстратива се свързва с капацитета на анафоричната показателна ИФ да класифицира или модифицира репрезентацията на референта в паметта чрез дескриптивното си съдържание

(Корблин (1987: 209–215), Мес и Нурдман (1995)). В този случай показателната ИФ потвърждава кореферентното отношение:

(9) **Το πάρκο Μπεϊχάι**, δίπλα στην Απαγορευμένη Πόλη, υπήρξε κάποτε ιδιωτικός κήπος των αυτοκρατόρων Μινγκ και Κουίν (...).

Πολλές φορές μικρή орχήστρα παίζει μουσική δίπλα στη μεγάλη λίμνη, με τους ντόπιους να απολαμβάνουν την ήρεμη αυτή οάση στο μέσον της μεγαλούπολης.

Πаркът Бейхай, до Забранения град, някога бил частен парк на императорите Мин и Цин (...).

Често някой малък оркестър свири до голямото езеро, а местните хора се наслаждават на този спокоен оазис в средата на големия град.

3.2.4. Преместване на фокуса на вниманието

Показателната ИФ се употребява при изместване на фокуса на вниманието от текущия референт към друг, въведен по-рано в текста (Дисел (2006: 470)). В пример (10) в първите две изречения фокусът на вниманието е върху референта *Нели* (в първото изречение нулев подлог, във второто – със съществително собствено). В третото изречение фокусът на вниманието се измества върху непознатата жена, която е означена с показателна ИФ в синтактичната роля на подлог:

(10) Χωρίς να καταλάβει καλά-καλά πώς, έπεσε πάνω της **μια γυναίκα**. Η Νέλη έκανε ένα απότομο, ασυναίσθητο βήμα πίσω και ζήτησε αμήχανα συγγνώμη, παρόλο που δεν ήταν απόλυτα σίγουρη αν έφταιγε η ίδια γι' αυτή την αναπάντεχη σύγκρουση. Η γυναίκα αυτή φαινόταν πολύ παράξενη. Ήταν φανερό πως κάτι της συνέβαινε.

Без да усети как е станало, в нея се удари **някаква жена**. Нели рязко и несъзнателно отстъпи назад и смутено се извини, въпреки че не беше напълно сигурно дали тя самата беше виновна за този неочакван сблъсък. Тази жена изглеждаше много странно. Личеше си, че нещо ѝ се случва.

3.2.5. Означаване на важен за текста референт

Лихтенберк (1996: 390) изтъква употребата на показателна ИФ след първото споменаване на референта, когато новият референт е тематично значим в текстовия сегмент или в текста като цяло. Тази функция е особено характерна за приказките и художествената проза:

(11) Μια φορά κι έναν καιρό, σ' έναν τόπο πολύ μακριά από δω, ήταν ένας γέρος βασιλιάς. Ένας βασιλιάς που για πολλά χρόνια κυβερνούσε με σύνεση και σοφία το βασίλειό του. Αυτός ο βασιλιάς είχε τρεις γιους.

Имало едно време на едно място много далече от тук **един стар цар**. **Един цар, който в продължение на много години управлявал с разум и мъдрост царството си.** Този цар имал трима синове.

3.2.6. Експресивна функция

Показателната ИФ в текста в новогръцкия език може да има експресивна функция, да изразява някакво емоционално отношение или оценка на адресанта към референта (Манолесу, Панайотидис (1999: 201)). В пример (12) показателната ИФ изразява нетърпението на адресанта (лирическият говорител в прозаичната творба):

(12) Όχι, ήταν προτιμότερο να πάει λίγο έξω να πάρει αέρα, να ξεφύγει από αυτή την αποπνικτική ατμόσφαιρα, αλλά αν εκείνη την ώρα έβγαине ο γιατρός και δεν έβρισκε κανέναν για να ενημερώσει; Έπρεπε να μείνει εκεί μέχρι να έρθει **ο γιος της** τουλάχιστον.

Κοίτα τώρα τι της έμελλε να πάθει στα ξαφνικά! Ки αυτός ο άνθρωπος πια, δεν μπορούσε να κάνει πιο γρήγορα;

Не, за предпочитане беше да излезе малко навън, да подиша въздух, да се измъкне от тази задушлива атмосфера, но ако в онзи момент излезе лекарят и не намери на кого да даде информация? Трябваше да остане там, докато дойде поне **синът ѝ**.

Виж ти какво ѝ се случи най-неочаквано! Ама и този човек, не може ли да дойде по-бързо?

3.3. Корпусно изследване на показателните ИФ в анафорична функция в новогръцкия език в съпоставка с определените ИФ

3.3.1. Критерии за анализ на показателните и определените ИФ в извадката и хипотези за дистрибуцията им в текста

В тази глава представяме в повече детайли критериите, приложени в анализа, релевантността им към семантичните и когнитивните характеристики на двата детерминатора и свързаната със съответния критерий хипотеза за дистрибуцията на двата типа анафорични ИФ. Изясняваме също така връзката между приложените критерии и текстовите функции на показателните ИФ.

Критериите за анализ са следните:

- тип на antecedента;
- граматическо число на анафоричната ИФ;
- семантични отношения между antecedента и анафоричната ИФ;
- дължина на анафоричната верига.

В допълнение проверяваме и значимостта на факторите *позиция в анафоричната верига (първа спрямо последваща анафора)* и *синтактична функция на анафоричната ИФ (подлог спрямо не-подлог)*.

При критерия *тип на antecedента* основната диференциация е номинален спрямо неноминален antecedент на анафоричната ИФ. Допускаме, че antecedент, който формално е именна фраза, е по-лесно установим от неноминалния antecedент (глаголна фраза, прилагателно име, едно или повече изречения и др.). Хипотезата е, че показателните ИФ могат да се употребяват при анафора както с номинален antecedент, така и с неноминален antecedент, няколко antecedента, имплицитен antecedент и др. Определените ИФ, от друга страна, се употребяват преимуществено за antecedенти именни фрази.

Критерият *граматическо число на анафоричната ИФ* е свързан с инклузивността или не на референцията. За показателните ИФ не е релевантно дали езиковият (или неезиковият) контекст съдържа и други обекти, отговарящи на дескрипцията. Поради това хипотезата е, че граматическото число на ИФ не е от значение за анафоричната показателна ИФ – тя се употребява както в ед. ч., така и в мн. ч. От друга страна, референцията с определена ИФ в ед. и в мн. ч. е

инклузивна за конкретния контекст. Това означава, че в някои случаи – например при антецедент с партитивна стойност и особено в мн. ч., определената ИФ може да получи погрешна интерпретация, като се интерпретира за по-голямо от означеното с ИФ-антецедент множество или се възприеме с генерично значение. На тази основа хипотезата за определените ИФ е, че се употребяват преимуществено в ед. ч., особено когато антецедентът и анафоричната ИФ се различават по лексикалното си съдържание.

Критериите *тип на антецедента* и *граматическо число на именната фраза* са свързани с идентифициращата функция на показателните ИФ.

С критерия *дължина на анафоричната верига* проверяваме в конкретния корпус текстове валидността на хипотезата на Лихтенберг (1996), според която показателната ИФ се употребява при първа анафора, когато новият референт е тематично значим в даден текстови сегмент или в текста като цяло.

С критерия *синтактична функция на ИФ-антецедент и анафоричната ИФ* се проверява реализацията на функцията *преместване на фокуса на вниманието* в корпуса. По-конкретно, изследваме опозицията подлог – не-подлог въз основа на тезата, че субектната роля обикновено се приписва на най-салиентния аргумент в изречението (Чиаркос 2009: 143). Това означава, че изместване на фокуса на вниманието е налице при антецедент не-подлог и анафорична ИФ в субектна роля. Хипотезата по отношение на синтактичната функция е за значителен дял на показателните ИФ в кореферентни двойки с антецедент не-подлог и анафорична ИФ в субектна функция. При определените ИФ в първа анафора предположението е за значителен дял на кореферентните двойки с антецедент и анафорична ИФ във функция подлог.

При критерия *семантични отношения между антецедента и анафоричната ИФ* е приложена следната категоризация:

- Директна анафора – анафоричната ИФ повтаря опорното съществително в ИФ-антецедент;
- Индиректна анафора – ИФ-антецедент и анафоричната ИФ съдържат различни опорни съществителни;

- Номинализация – анафоричната ИФ осъществява референция към една или повече пропозиции в предходния контекст, които означават процес или състояние;
- Друго – тази категория включва двойки кореферентни изрази, които не са класифицирани в нито една от предходните категории.

В рамките на всяка от тези категории проверяваме критериите *граматическо число на именната фраза и позиция в анафоричната верига (първа/последваща анафора)*. В отделните категории са приложени допълнителни критерии, свързани със:

- структурата на именната фраза – пълно повторение на именната фраза, съкращаване или добавяне на модификатори;
- лексикалните отношения между опорните съществителни в кореферентната двойка – синонимия, хиперонимия, хипонимия, липса на лексикално отношение;
- типа на antecedента – съществително нарицателно или съществително собствено;
- информационния статус на анафоричната ИФ – анафоричната ИФ съдържа вече известна информация за референта (от ИФ-антецедент, езиковия контекст, лексикални отношения (хиперонимия, синонимия), енциклопедични знания) или добавя напълно нова информация, неизвестна до момента на адресата.

Критерият *семантични отношения в кореферентната двойка* е свързан с капацитета на показателните ИФ да модифицират менталната репрезентация на референта, поради което се очаква те да са предпочитаното средство при отдалечаване от лексикалното съдържание на antecedента и особено когато анафоричната ИФ съдържа информация за референта, която е напълно нова за адресата и не е изводима от antecedента, лексикални знания, контекста и/или знания за света. За определените ИФ хипотезата е, че се употребяват най-вече със съдържание близко до това на ИФ-антецедента – например директна анафора, синонимия, тривиална класификация (с близък хипероним), форми от една и съща основа, съвпадение на семантични признаци (при имена за лица).

С критерия *позиция в анафоричната верига (първа/последваща анафора)* проверяваме в каква степен позицията в анафоричната верига има отношение към избора между двата детерминатора. Свързваме този критерий с функцията на показателната ИФ да означава референт, който е извън фокуса на вниманието в предходното изказване. Хипотезата е, че при първа анафора референтът е по-малко салиентен, т.е. намира се извън фокуса на вниманието на адресата, и следователно е по-трудно идентифицируем и кореферентното отношение е по-трудно установимо в сравнение с последващи споменавания. Това са фактори, които увеличават вероятността за употреба на показателни ИФ. Обратно, при последваща анафора референтът е познат от предходния контекст, тъй като вече е бил споменаван поне два пъти. Затова се очаква под действието на втората част от максимата за количество на Грайс при последващо споменаване да преобладават определените ИФ.

Трябва да се отбележи, че при аотирането на корпуса и при анализа на данните не са отчетени случаи, при които е задължителна употребата на единия от двата детерминатора: определена ИФ се употребява задължително, когато референтът е поставен в контраст с друг обект от различен клас или представлява квазиуникален обект; показателната ИФ е задължителна при експлицитен контраст в рамките на същото множество или при изразяване на емпфаза.

3.3.2. Общи характеристики на показателните ИФ в корпуса

Общият брой на показателните ИФ с адноминални демонстративи *αυτός*, *-ή*, *-ό*, *εκείνος*, *-η*, *-ο* и *τούτος*, *-η*, *-ο* в корпуса е 257. Най-многобройни са показателните ИФ с детерминатор *αυτός*, *-ή*, *-ό* (233 примера), като от тях в анафорична функция са 199, които представляват обект на анализ в изследването. За целите на съпоставката са аотирани и 759 определени именни фрази в ед. и мн. ч. в анафорична функция в корпуса.

3.3.3. Анализ на показателните и определените ИФ в корпуса

В тази глава представяме резултатите от анализа на извадките с показателни и определени ИФ от корпуса. Количествените данни за всеки критерий или комбинация от критерии са дадени в таблици.

3.3.3.1. Тип на антецедента

Резултатите показват, че предпочитаният детерминатор при анафоричните ИФ с неноминален антецедент е демонстративът. Хипотезата за употребата на показателните ИФ според типа антецедент се потвърждава – показателните ИФ се употребяват и при двата типа антецеденти и са основното анафорично средство при неноминален антецедент. Въпреки че са налице употреби на определени ИФ в анафора, когато антецедентът е неноминален, това анафорично средство е концентрирано почти изключително в кореферентните двойки именни фрази.

3.3.3.2. Граматическо число на анафоричната ИФ

Именните фрази в ед. ч. преобладават и при двата детерминатора, но при определените ИФ те представляват огромното мнозинство (85%).

Тези резултати потвърждават хипотезата, според която при показателните ИФ в анафора граматическото число не е от значение за употребата им, а определените ИФ се употребяват преимуществено в единствено число.

3.3.3.3. Дължина на анафоричната верига

Според данните от анализа функцията установяване на топик не е основна за анафоричните показателни ИФ в текстовете в корпуса. Референтите на 71% от показателните ИФ не се споменават трети път в текста, за да бъдат установени като тематично значими.

3.3.3.4. Синтактична функция на ИФ-антецедент и анафоричната ИФ

Показателните ИФ с функцията да изместват фокуса на вниманието върху несалиентен референт имат съществен дял – над една четвърт, без обаче тя да е основна за показателните ИФ в корпуса. При кореферентните двойки с определена анафорична ИФ делът на отделните двойки синтактични функции е много близък с резултатите за показателните ИФ. Сходните резултати за двата детерминатора и данните, които са ограничени само до първите две споменавания на референта, не дават основание да направим изводи за синтактичната функция като фактор, обуславящ избора между двата детерминатора в рамките на корпуса.

3.3.3.5. Семантични отношения между антецедента и анафоричната ИФ

Резултатите показват, че показателните ИФ са почти равномерно разпределени в отделните категории семантични отношения, докато определените ИФ са предпочитани при директна анафора. Втората най-представена категория при определените ИФ е индиректната анафора.

Тези тенденции се потвърждават и при съчетаването на семантичните отношения с критерия *граматическо число*. Делът на показателните ИФ е значителен във всяка категория в двете числа, докато определените ИФ са концентрирани в директна и индиректна анафора в ед. ч.

Комбинирането на критериите *число на именната фраза* и *поредност на анафората* със семантичните отношения потвърждава хипотезата за преимуществена употреба на показателните ИФ при първа анафора и на определените ИФ при последваща анафора в ед. ч.

В рамките на категорията *директна анафора* резултатите са следните:

- Показателните ИФ са относително равномерно представени в двете числа, докато определените ИФ преобладават в ед. ч.;
- Повече от две трети от показателните ИФ са концентрирани в първа анафора. Определените ИФ преобладават в последваща анафора;
- По отношение на произхода на информацията при показателните ИФ с различни модификатори от тези в ИФ-антецедент в малко повече от половината информацията е позната на адресата от предходния контекст или от енциклопедични знания, а останалите съдържат напълно нова информация за референта. Определените ИФ са повече в подкатегорията „Без модификаторите от антецедента“. Определените ИФ с нова информация в модификаторите имат по-малък дял (27%), като повечето от тях са в ед. ч.

В категория *индиректна анафора* резултатите са следните:

- При индиректна анафора показателните ИФ преобладават в ед. ч. със значителен дял на мн. ч. (съотношение 70% към 30%). Определените ИФ са концентрирани почти изцяло в ед. ч., като изразите в мн. ч. принадлежат към трите категории, чието съдържание е най-близко до това на ИФ-

антецедент: изводимо от предходния езиков контекст и в отношение на синонимия и хиперонимия с антецедента.

- По критерия *поредност на споменаване* показателните ИФ в първа анафора са 66% спрямо 34% в последваща анафора. Повечето от определените ИФ са употребени при последваща анафора – общо 59%.
- Над две трети от показателните ИФ са в подкатегиите *хиперонимия* (36,5%) и *антецедент-собствено име* (33%). Третата най-представена подкатегория е тази, при която анафоричната ИФ няма лексикална връзка с антецедента (14%).

Повечето показателни ИФ съдържат нова информация за антецедента в модификаторите (в подкатегория *хиперонимия*) или в цялата именна фраза в подкатегиите *антецедент съществително собствено* и *без лексикална връзка с антецедента*.

Определените ИФ са най-много в подкатегорията с антецедент собствено име (46%), при хиперонимия в ед. ч. (22%) и именни фрази, съдържащи информация от контекста (12%) в ед. ч.

Хиперонимните определени ИФ съдържат близки хипероними с конкретно значение и някои абстрактни съществителни като *φαινόμενο* ‘явление’, *ζήτημα* ‘въпрос’, *θέμα* ‘тема, въпрос’, *υπόθεση* ‘случай’, *γεγονός* ‘събитие, факт’.

По-голямата част от определените ИФ в подкатегиите *синонимия*, *хиперонимия*, *антецедент съществително собствено* и *без лексикална връзка с антецедента* съдържат информация, свързана с антецедента, предходния езиков контекст, енциклопедични знания или представляваща комбинация от нови сведения и контекст. В тези три категории определените ИФ, които съдържат само опорно съществително, са над 60% (при хиперонимия – над 84%).

В категорията *номинализация* повече от половината показателни ИФ характеризират референта в аспект, който категоризираме като нов за адресата. При определените ИФ тенденцията е обратната – 86% от примерите съдържат информация, която е известна на адресата.

3.4. Експресивна функция на показателните ИФ в текста в съпоставка с определените ИФ

В тази част от анализа представяме употреби, при които показателните и определените ИФ внасят допълнителни значения в изказването наред със своите чисто семантични характеристики. Съпоставяме значенията на показателните и определените ИФ в примери, в които референтите на двете анафорични средства са лица. Анализът се основава в голяма степен на наблюденията на Шамрай (1989) за съответните употреби на показателното местоимение и ОЧ в българския език.

С анафорични ИФ с хиперонимни съществителни за лица от типа *άνθρωπος* ‘човек’, *γυναίκα* ‘жена’, *παιδί* ‘дете’, *κορίτσι* ‘момиче’ и др. показателната ИФ може да се употреби при неутрално представяне на референта или да изразява повече или по-малко емоционално отношение към него. В неформалния регистър на устната и писмена реч определената ИФ със съществителни от този тип изразява известно положително отношение (съчувствие, симпатия, одобрение, възхищение и др.) към референта.

С анафорични ИФ с обидни имена за хора, означаващи морални и интелектуални недостатъци като *βλάκας* ‘глупак’, *ηλίθιος* ‘идиот’, *ηλίθια* ‘идиотка’, *ανόητος* ‘глупав’, *ανόητη* ‘глупава’ и др. демонстративът може да се употребява както когато от изречението става ясно защо референтът е квалифициран по съответния начин, така и когато това не се изяснява. За да е възможна употребата на ОЧ, от съдържанието на изречението трябва да е ясно защо адресантът квалифицира референта по съответния начин (или между адресанта и адресата да съществува предварително установена практика за назоваване на лицето по този начин).

Когато анафоричната ИФ означава обективна характеристика на референта (възраст, професия, националност и др.), с употребата на показателно местоимение в анафоричната ИФ адресантът дава някакъв тип оценка на лицето или ситуацията, в която то се намира. Оценката е свързана с принадлежността на лицето към категорията, означена със съществителното име. При това от контекста трябва да става ясна зависимостта между съобщаваното за референта

и неговите характеристики, изразени със съществителното. Ако тази зависимост не се изяснява в контекста, е уместен само ОЧ.

IV. ИЗВОДИ

В част обобщаваме резултатите от изследването съобразно формулираните в началото цели.

1. В адаптираната за новогръцкия език йерархия на референциалните форми и съответстващите им когнитивни статуси на референтите в паметта на адресата, предложена в Гундел, Хедберг и Закарски (1993), показателните ИФ с детерминатори демонстративите *αυτός* и *εκείνος* заемат позициите на статусите „познат“ и „активиран“, които се намират между референциалните средства за най-ниска достъпност на референта (неопределени ИФ с нулев или неопределителен член и определени ИФ) и за най-висока достъпност (нулево местоимение и кратки форми на третоличните местоимения).

При анафора и при двата статуса източникът на менталните репрезентации на референтите е предходният езиков контекст, поради което смятаме, че те могат да бъдат диференцирани въз основа на разстоянието от предходното споменаване на референта в текста. При по-голямо разстояние от antecedента референтът има статус „познат“, а при по-кратко – статус „активиран“.

В новогръцкия език определена ИФ може да се употребява за референти с по-високите статуси „познат“ и „активиран“. За интерпретирането на този факт възприемаме концепцията на Чиаркос (2009: 174–175), според която употребата на показателна ИФ се свързва с желанието на адресанта да насочи развитието на текста в посока, която не е съобразена с менталния модел на адресата до момента.

2. Като специализирани маркери за насочване на вниманието показателните ИФ в новогръцкия език могат да имат следните функции в текста, които ги отличават от определените ИФ:

- Изразяване на контраст в рамките на едно и също множество;
- Идентифициране на кореферентната връзка с antecedента;
- Модифициране на репрезентацията на референта в паметта;
- Преместване на фокуса на вниманието от един референт на друг;

- Означаване на важен за текста референт;
- Експресивна функция (изразяване на емоционално отношение или оценка).

3. Тенденциите за употреба на показателните ИФ и определените ИФ в анафорична функция в новогръцки бяха изследвани в корпус, съставен от статии в периодичния печат. Анализът на данните очертава следните тенденции за употребата на двете анафорични средства под влиянието на следните фактори:

3.1. Тип на антецедента

Показателната ИФ може да се употребява както при номинален, така и при неноминален антецедент. При неноминален антецедент демонстративът е предпочитаният детерминатор на анафоричната ИФ. Определената ИФ се употребява почти изключително с номинален антецедент.

3.2. Число на именната фраза

Показателните ИФ преобладават в ед. ч., като изразите в мн. ч. също имат значителен дял. Определените ИФ в огромната си част са в ед. ч.

3.3. Семантични отношения

Показателните ИФ в корпуса са равномерно разпределени между директна и индиректна анафора и номинализация, докато определените ИФ са предпочитани в категориите с номинален антецедент – директна и индиректна анафора.

3.4. Съчетаване на семантичните отношения и числото на именната фраза

При съчетаване на семантичните отношения с числото на именната фраза резултатите показват равномерно разпределение на показателните ИФ в двете числа при директна анафора. При индиректна анафора съотношението между ед. и мн. ч. е 70% към 30%. Над 80% от определените ИФ са концентрирани в ед. ч. на директна и индиректна анафора.

3.5. Позиция в анафоричната верига

По отношение на поредността на споменаване показателните предпочитат първа анафора (77%). Повечето определени ИФ са в последваща анафора (65%).

3.6. Съчетаване на семантични отношения, число на именната фраза и позиция в анафоричната верига

Съчетаването на семантичните отношения с числото на именната фраза и поредността на анафората показва, че половината от показателните ИФ са концентрирани в първа анафора в ед. ч. в трите основни категории директна и индиректна анафора и номинализация. Най-висок дял имат определените ИФ в последваща анафора в директна и индиректна анафора в ед. ч. – 56% (следвани от директна и индиректна анафора в ед. ч. в първа анафора – 26%).

3.7. Директна анафора

В директна анафора показателните ИФ са почти равномерно разпределени в двете числа. Преобладават изразите без модификаторите от antecedента. Повече от две трети са концентрирани в първа анафора.

Отношението директна анафора има най-голям дял сред определените ИФ (60%). В тази категория определените ИФ преобладават в ед. ч. (83%), в подкатегорията без модификаторите от ИФ-антецедент (45%) и при последваща анафора (71%).

3.8. Индиректна анафора

Показателни именни фрази

В индиректна анафора показателните ИФ в корпуса се намират най-често в отношение на хиперонимия с antecedента (36,5%) или имат antecedент собствено име (33%).

При хиперонимия преобладават изразите в ед. ч. (78%), с немалък дял на мн. ч. (22%). Употребяват се хипероними с абстрактно и общо значение и в двете числа, както и именни фрази с модификатори, добавящи информация за референта, която е нова за адресата.

В подкатегорията с antecedent съществително собствено име повечето показателни ИФ носят нова информация за референта или имат няколко antecedenta.

Именните фрази, които нямат лексикална връзка с ИФ-antecedent, обхващат една трета от показателните ИФ при индиректна анафора. Повечето от тях са в ед. ч., при първа анафора и съдържат нова информация за референта.

Определени именни фрази

При определените ИФ дялът на индиректната анафора е 36%. Най-силно представените подтипове са анафоричните ИФ с antecedent собствено име (46,5%) и хиперонимия (22%).

В подтипа хиперонимия определените ИФ са почти изключително в ед. ч. (95%). Изразите в мн. ч. са в последваща анафора и съдържат информация от antecedenta или контекста. Информацията в повечето именни фрази с модификатори произхожда от предходния езиков контекст или от енциклопедични знания.

В подтипа с antecedent собствено име преобладават определените ИФ в ед. ч. без модификатори, които означават някаква обективна характеристика на референта. Информацията в повечето именни фрази е свързана с antecedenta или енциклопедични знания. Нова информация за референта съдържат едва 5% от изразите с ОЧ в този подтип, като установяването на кореферентното отношение е улеснено от съвпадението на признака пол и граматическия род на собственото име в antecedenta и нарицателното съществително в анафоричната ИФ.

На трето място по дял в индиректната анафора са определените ИФ, съдържащи информация от контекста. Тези изрази са повече в ед. ч. (68%) и в последваща анафора (76%).

Подкатегорията без лексикална връзка с ИФ-antecedent включва едва 4% от определените ИФ в индиректна анафора. Всички изрази от този тип са в ед. ч., повечето са при последваща анафора (60%) и съдържат информация, която е вече позната на адресата (80%) и представлява комбинация от нова информация и информация от antecedenta, енциклопедични знания и/или контекст.

3.9. Номинализация

В категорията номинализация повечето показателни ИФ съдържат нова информация за референта, конструиран от неноминален израз (63,5%). Определените ИФ при номинализация съдържат най-вече информация, която смятаме за вече позната на адресата, тъй като е свързана с antecedента, с лексикално отношение с елемент от номинализиращия сегмент или с контекста.

4. По отношение на функциите на показателните ИФ при анафора в текстовете в корпуса резултатите от изследването могат да се интерпретират по следния начин:

Идентифициращата функция на показателните ИФ е силно изразена в текстовете в корпуса чрез отчетливата тенденция за употребата им в случаи, при които кореферентното отношение и/или референтът са трудно установими по някаква причина: неноминален antecedent, ИФ-antecedent в мн. ч., първа анафора след интродуктивното споменаване на референта в текста.

За сравнение, определените ИФ показват ясно изразена тенденция към употреба при условия, при които кореферентната връзка и референтът се идентифицират по-лесно: номинален antecedent, ИФ-antecedent в ед. ч., позиция в анафоричната верига след първата анафора, директна анафора.

Модифицирането на референта чрез лексикалното съдържание е другата основна функция на показателните ИФ в корпуса: съдържанието на 66% от всички показателни ИФ в извадката рекласифицира или модифицира по някакъв начин референта (включително всички подтипове на индиректна анафора и типовете номинализация, при които анафоричното съществително не повтаря основата на елемент от antecedента). При липса на лексикално отношение с antecedента или при добавяне на модификатори в анафоричната ИФ голяма част от показателните ИФ в корпуса съдържат информация за референта, която е напълно нова за адресата (32% от всички показателни ИФ в извадката).

За сравнение, определените ИФ с модифицираща функция са 39%. От тях е минимален дялът на изразите, които съдържат нова информация за референта в цялата ИФ или само в модификаторите – 20 примера или 3% от всички определени ИФ в извадката.

Функцията **означаване на важен за текста референт** (установяване на топик) може да се установи при 29% от показателните ИФ, които представляват първа анафора.

Функцията **изместване на фокуса на вниманието** е проверена в корпуса чрез синтактичната роля на антецедента и кореферентната ИФ. Резултатите за двата типа анафорични изрази са сходни, поради което смятаме, че в рамките на изследвания корпус синтактичната функция на кореферентните изрази не може категорично да се разглежда като фактор, обуславящ избора между демонстратива и ОЧ като детерминатори на анафоричната ИФ.

Получените резултати от анализа на двете извадки са сравними с данните от изследвания на показателните и определените ИФ в аотирани корпуси на португалски и френски език в следните аспекти:

- показателните ИФ в корпуса имат предимно анафорична функция;
- показателните ИФ представляват предпочитано анафорично средство, когато антецедентът е неноминален;
- демонстративът е предпочитаният детерминатор, когато анафоричната ИФ има функция да рекласифицира или модифицира по някакъв начин референта. При това 32% от всички показателни ИФ добавят нова информация за референта, неизводима от контекста, лексикални или енциклопедични знания.

5. В глава „Експресивна функция на показателните ИФ в текста в съпоставка с определените ИФ“ съпоставихме употребите на показателните и определените ИФ със съществителни за лица по отношение на изразяването на неутрално отношение или някакъв тип емоция или оценка.

В този тип употреби показателната ИФ може да изразява неутрално отношение към референта или да има емоционално-оценъчна функция. Когато съществителното означава обективна характеристика на референта от типа възраст, професия, националност и др., с употребата на показателно местоимение в анафоричната ИФ адресантът дава някакъв тип оценка на лицето или ситуацията, в която то се намира. Оценката е свързана с принадлежността на лицето към категорията, означена със съществителното име. При това от

контекста трябва да става ясна зависимостта между съобщаваното за референта и неговите характеристики, изразени със съществителното.

В неформалния регистър на речта с определени ИФ може да се изразява положително или отрицателно отношение в зависимост от семантичния тип съществително и неговата конотация, като и в този случай контекстът трябва да обосновава употребата на съответното съществително. Определените ИФ със съществителни за обективни характеристики на референта като възраст, професия, националност и др. могат да съдържат информация за референта, която не е свързана с останалия контекст.

БИБЛИОГРАФИЯ

Библиографията се състои от 89 заглавия, от които 57 на английски, 10 на френски, 10 на български, 7 на новогръцки, 4 на руски и 1 на немски.

Библиография, цитирана в автореферата

Ариел 2001: Ariel, M. Accessibility theory: An overview. – In: Text representation. T. Sanders, J. Schliperoord, W. Spooren (eds.). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, Human cognitive processing series, 2001, 29–87.

Ариел 1988: Ariel, M. Referring and accessibility. – In: Journal of Linguistics, 24, 1988, 65–87.

Бела 1999: Μπέλλα, Σπ. Υποκειμενική εμπλοκή του ομιλητή στην εμπλοκή δεικτικών κατηγοριών της Ελληνικής: μια προσπάθεια γνωστικής ενοποίησης του Νεοελληνικού δεικτικού συστήματος. – Στο: Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 19^{ης} Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη, 1999, 243–252.

Гундел, Хедберг и Закарски 1993: Gundel, J. K., N. Hedberg, R. Zacharski. Cognitive status and the form of referring expressions in discourse. – In: Language, 69 (2), 1993, 274–307.

Дзардзанос 1996: Τζάρτζανος, Α. Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής). Δεύτερη Έκδοσις. Τ. 1. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 1996.

Дисел 2006: Diessel, H. Demonstratives, joint attention, and the emergence of grammar. – In: Cognitive Linguistics, 17, 2006, 463–489.

- Иванчев 1978:** Иванчев, Св. Значение и употреба на показателното местоимение *този/тоя* в съвременния български книжовен език. – В: П. Пашов (съст.). Помагало по българска морфология. София, 1978, 423–434.
- Илиева 1985:** Илиева, К. Местоимения и текст. София: Издателство на Българската академия на науките, 1985.
- Клайбер 1986:** Kleiber, G. Pour une explication du paradoxe de la reprise immédiate. – Dans: *Langue française*, 72, 1986, 54–79.
- Клерис и Бабиниотис 2005:** Μπαμπινιώτης, Γ., Χρ. Κλαίρης. Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2005.
- Корблин 1987:** Corblin F. Indéfini, Défini et Démonstratif. Geneve, Paris, Droz. 1987.
- Корниш 1999:** Cornish, Fr. Anaphora, Discourse and Understanding. Evidence from English and French. Oxford: Clarendon Press, 1999.
- Красавина и Чиаркос 2007:** Krasavina, O., Ch. Chiarcos. A corpus-based study of demonstratives in German, Russian and English. – In: M. Davies, P. Rayson, S. Hunston, and P. Danielsson (eds.). *Proceedings of the Corpus Linguistics Conference (CL2007)*, University of Birmingham, UK (27–30 July 2007).
- Лихтенберк 1996:** Lichtenberk, F. Patterns of Anaphora in To'aba'ita Narrative Discourse. – In: B. Fox (ed.). *Studies in Anaphora*. Amsterdam: Benjamins, 1996, 379–411.
- Мес и Нурдман 1995:** Maes, A., L. Noordman. Demonstrative nominal anaphors: a case of nonidentificational markedness. – In: *Linguistics*, 33, 1995, 255–282.
- Мюлер и Струбе 2006:** Müller, C., M. Strube. Multi-Level Annotation of Linguistic Data with MMAX2. – In: S. Braun, K. Kohn, J. Mukherjee (eds.): *Corpus Technology and Language Pedagogy. New Resources, New Tools, New Methods*. Frankfurt: Peter Lang, 2006, 197–214. (*English Corpus Linguistics*, Vol. 3).
- <http://mmax2.sourceforge.net/mmaxpaper.pdf>, достъп: 10.02.2016 г.
- Халидей и Хасан 1976:** Halliday, M., R. Hasan. *Cohesion in English*. London: Longman, 1976.
- Химелман 1996:** Himmelmann, N. P. Demonstratives in Narrative Discourse: a taxonomy of universal uses. – In: *Studies in Anaphora*. B. Fox (ed.). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1996, 205–254.

Холтън, Макридж и Филипаки-Уорбъртън 1999: Holton, D., P. Mackridge, E. Φιλιλπάκη-Warburton. Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα, 1999.

Хоукинс 1978: Hawkins, J. Definiteness and indefiniteness: a study in reference and grammaticality prediction. London: Groom Helm, 1978.

Чиаркос 2009: Chiarcos, Chr. Mental Saliency and Grammatical Form. Toward a Framework for Saliency Metrics in Natural Language Generation. PhD Thesis, Potsdam, November 2009.

Приноси на дисертационния труд

Дисертационният труд представлява първото по-детайлно изследване на употребата на показателните ИФ в анафорична функция в съпоставка с определените ИФ в новогръцкия език в рамките на българската новогрецистика, а и изобщо в лингвистичните изследвания, свързани с новогръцкия език. По-конкретно, изследването съдържа следните приноси в областта на референцията и анафората и употребата на референциално-анафоричните средства в новогръцкия език:

1. Показателните ИФ са разгледани през призмата на когнитивно-лингвистичния подход, като е локализирана и дискутирана позицията им в адаптираната за новогръцкия език йерархия на референциалните средства, предложена от Гундел, Хедберг и Закарски (1993).

2. Разработен е набор от критерии, въз основа на които са установени тенденциите за употреба на показателните и определените ИФ в съпоставка с определените ИФ в анафорична функция в конкретни езикови условия. Критериите са съобразени със семантичните особености на демонстратива и ОЧ като детерминатори на именната фраза и с функциите на показателната и определената ИФ да отразяват когнитивни статуси на референтите в съзнанието на адресанта и адресата. Наред с критериите, които вече са ползвани в изследвания на показателните и определените ИФ в други езици, е включен и фактор, чиято значимост не е проверявана до момента в корпусни изследвания по въпроса – граматическото число на анафоричната ИФ. Този фактор е приложен самостоятелно и в съчетание с други критерии.

3. Условието на употреба на показателните ИФ в анафорична функция в съпоставка с определените ИФ са изследвани в аотиран корпус текстове, което позволява да се установят реалните тенденции за употреба на всеки от двата детерминатора в конкретния жанр текстове – статии в гръцкия периодичен печат.
4. Изследването установява преобладаващите функции на показателните ИФ при анафора в конкретния корпус текстове.
5. Разгледани са употребите на анафоричните показателни и определени ИФ с опорни съществителни за лица в новогръцкия език при анафора в случаи, при които имат някакъв тип експресивна функция (изразяват емоция или имат оценъчен характер).

Публикации по темата на дисертационния труд

1. Стрикова, И. Το δεϊκτικό *αυτός* σε ελαναφορικές ΟΦ (Показателното местоимение *αυτός* в анафорични ИГ). – Във: Втори конгрес на неоелинистите от балканските страни „Новогръцкият език на Балканите през 21-ви век – изследвания, проблеми на обучението и перспективи“. Доклади, първо издание. София, 21-22 септември, 2007 г., 185–197.
2. Стрикова, И. Употреба на определителен член и показателно местоимение в анафорични именни групи в новогръцкия език. – В: Девета конференция на младите учени от Факултета по класически и нови филологии (сборник от изследвания). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, 23–31.
3. Стрикова, И. Определителен член и адноминален демонстратив при номинализации в новогръцкия език. – В: Д. Веселинов (съст.). Единадесета конференция на нехабилитираните преподаватели и докторанти от Факултета по класически и нови филологии. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2014, 41–48.
4. Стрикова, И. Именни фрази с адноминален демонстратив в анафорична функция в новогръцкия език в съпоставка с определените именни фрази. – В: Чуждоезиково обучение, № 3, год. XLIV, 223–233.
5. Стрикова, И. Показателните именни фрази в новогръцкия език в светлината на когнитивно-лингвистичния подход към референциалните средства. Под печат в сборника с доклади от Четиринадесетата научна конференция на нехабилитираните преподаватели и докторанти във ФКНФ (май 2017 г.).